

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ondokuz Mayıs University Review of the Faculty of Divinity

e-ISSN: 2587-1854, OMUİFD Aralık 2024, 57: 169-192

İnfâk ve İsrâfla İlgili Âyetlerde Müfessirlerin Ahlâk Kültür İlişkisine Dair Yorumları

Commentaries of the Interpreters on the
Relationship Between Morality Culture In Verses
Related to Charity and Waste

Dr. Öğr. Üyesi Elif YAZICI¹

¹Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Pamukkale
· eyazici@pau.edu.tr · ORCID > 0000-0003-3270-5673

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 09 Eylül/September 2024

Kabul Tarihi/Accepted: 10 Aralık/December 2024

Yıl/Year: 2024 | **Sayı – Issue:** 57 | **Sayfa/Pages:** 169-192

Atıf/Cite as: Yazıcı, E. "İnfâk ve İsrâfla İlgili Âyetlerde Müfessirlerin Ahlâk Kültür İlişkisine Dair Yorumları"
Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 57, December 2024: 169-192.

İNFÂK VE İSRÂFLA İLGİLİ ÂYETLERDE MÜFESSİRLERİN AHLÂK KÜLTÜR İLİŞKİSİNE DAİR YORUMLARI

ÖZ

Bu araştırma müfessirlerin yorumları bağlamında infâk ve isrâfla ilgili âyetlerde ahlâk kültür ilişkisini ele almaktadır. Araştırmanın amacı, bu âyetlerde ahlâk kültür irtibatını ortaya koymaktır. Mesele câhiliye örfü ve nüzûl ortamının ilgili âyetlere nasıl yansıdığına tespitini açısından önem arz etmektedir. Konu Mekki sûrelerle sınırlandırılmış ve meseleye dair on iki âyet incelenmiştir. Bütüncül bir bakış açısıyla ele alınması yönüyle benzer çalışmalardan ayrılmaktadır. Yöntemi, yorumlama ve karşılaştırmadır. Bir âyet dışındaki tüm âyetlerin yorumunda filolojik açıklamalar, esbab-ı nüzûl rivâyetleri, câhiliye ve nüzûl döneminin âdetleri yer almaktadır. İnfâk eden ve etmeyenlere yönelik hür ve köle benzetmesiyle en-Nahl 75. âyet doğrudan câhiliyedeki toplum yapısına; infâk ticâret ilişkisiyle Fâtır 35/29. âyet nüzûl ortamına atıfta bulunmaktadır. İsrâfla ilgili el-A'râf 7/31. âyet câhiliye örfündeki haccla ilgili bir uygulamayı kaldırmıştır. Ayrıca el-İsrâ 17/26-27, 29. ve el-Müzzemmil 73/20. âyetteki ifadeler dil kültür ilişkisini ortaya koymuştur. Müfessirlerin bu âyetlerin yorumunda dilbilimsel izahlara yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İnfâk, İsrâf, Cömertlik, Örf.

COMMENTARIES OF THE INTERPRETERS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN MORALITY CULTURE IN VERSES RELATED TO CHARITY AND WASTE

ABSTRACT

This research takes the relationship between morality and culture in the verses about charity and waste in the context of commentators' interpretations. The aim of the research is to prove the connection between morality and culture in these verses. The issue is important in terms of determination how the customs of jahiliyyah and the revelation circumstance are reflected in the related verses. The subject was limited to Meccan surahs and twelve verses related to the issue were investigated. It differs from similar studies in that it is dealt with a holistic view. His methods are interpretation and comparison. Philological explanations, narrations of esbâb al-nuzûl, customs of jahiliyyah and revelation are included in the interpretation of all verses except one. Verse 75 of an-Nahl, with the analogy of free and slave for those who spend and those who do not, directly refers to the

social structure in jahiliyyah. Verse 29 of Fâtır 29, with relationship of charity and trade refers to the environment of revelation. Verse 31 of A‘râf is about waste and it abolished a practice related to hajj in the custom of jahiliyyah. Also, al-İsrâ 17/26-27, 29. and al-Muzammil 73/20. expressions in the verses reveal the relationship between language and culture. It has been determined that commentators focus on linguistic explanations in the interpretation of these verses.

Keywords: Exegesis, Charity, Waste, Generosity, Custom.

GİRİŞ

İslâm öncesi Araplarda içki, kumar, zina vb. yaygın kötü alışkanlık ve davranışlar “*Mesâlibü’l-‘Arab /Arapların ayıp-kusurları*”^[1]; cömertlik, misafirperverlik, vefa, zayıfları himaye vb. iyi hasletler “*Fezâilü’l-‘Arab /Arapların erdemleri*”^[2] nitelemesiyle meşhurdur. Ancak onların iyi davranışlarının temelinde, kendilerinin ve kabilelerinin şerefini yükseltme^[3]; kibir ve övünme söz konusudur.^[4] Bu nedenle Kur’ân’da inanç-ahlâk vurgusuyla iyi huylar teşvik edilmekte, kötülerse nehy edilmektedir. Mekkî sûrelerin muhtevası yoğunlukla inanç ve ahlâka dairdir. el-Ankebût 29/45. âyette Hz. Peygamber’e namazı dosdoğru kılması emredilmiş, onun kişiyi hayasızlık ve kötülükten alıkoyacağı bildirilmiştir. el-Me‘âric 70/22-34. âyetlerde namaz kılanların namuslarına düşkünlüğü, yalancı şahitlik yapmamaları, emanet ve sözlerindeki güvenilirlikleri gibi güzel ahlâklarına değinilmiştir. el-Furkân 25/63-76. âyetlerdeyse yeryüzünde vakar ve tevazuyla yürüyen Rahmân’ın kullarının benzer hasletleri vurgulanmıştır. Mekkî sûrelerde en çok emredilen ve nehyedilen ahlâkî öğüt ve uyarılar sırasıyla şöyledir:

[1] Adem Apak, *Kur’an’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayat)* (İstanbul: KURAMER, 2017), 123.

[2] Apak, *Kur’an’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, 139.

[3] Mustafa Çağrıncı, “Cömertlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/72.

[4] Mustafa Çağrıncı, *Kur’an’ın Geliş Ortamında Ahlâk ve İnsan İlişkileri* (İstanbul: KURAMER, 2017), 135.

Adalet^[5], sabır-sebat^[6], ana-babaya iyilik,^[7] infâk^[8], kibir^[9], cimrilik^[10], israf.^[11] Vahyin ilk muhatapları nüzül dönemi Araplarıdır. Bu husus dikkate alındığında söz konusu öğüt ve ikazlarda kültürlerinin etkili olduğu ifade edilmelidir. Çünkü yeni bir dinin taraftar bulması ve yayılmasının ilk koşulu, öğretilerinin ilgili toplumun kültür düzeyine uygunluğudur.^[12] Hz. Âişe'nin (öl. 58/678) rivâyetiyle “mekârimü'l-ahlâk /asalet göstergesi nitelikler” on tanedir: Doğru sözlülük, Allah'a itaatte zorluklara katlanmak, isteyene vermek, çalışana ücretini vermek, sıla-i rahim, emanete riâyet, komşuya ve arkadaşa iyi davranmak, misafire ikram ve hepsinin başı hayâ.^[13] Ebû Hüreyre (öl. 58/678) rivâyetiyle Hz. Peygamber, “Allah'a ve âhret gününe inanan komşusuna eziyet etmesin, misafirine ikram etsin, ya hayır söylesin yahut sussun.”^[14] buyurarak iman-ahlâk; “Kim (oruç tuttuğu halde) yalan söylemeyi ve onunla iş yapmayı bırakmazsa, Allah'ın onun yeme-içmesini terk etmesine ihtiyacı yoktur.”^[15] buyurarak ibadet-ahlâk ilişkisine dikkat çekmiştir.

Bu araştırma Mekkî sûrelerde ahlâk kültür ilişkisinin tahlilini içermektedir. Amacı, Mekkî sûrelerdeki infâk ve israf meselesi bağlamında bu irtibatı ortaya koymaktır. el-En'âm 6/141, el-A'râf 7/31, İbrâhim 14/31, en-Nahl 16/75, el-İsrâ 17/26-27, 29, el-Kasas 28/54, Sebe' 34/39, Fâtır 35/29, Yâsîn 36/47 ve el-Müzzemmil 73/20. âyetler araştırmamızın kapsamındadır. Kaynaklarımız klasik dönemdeki filolojik, rivâyet ve dirâyet ağırlıklı tefsirlerdir. Kültür ahlâk irtibatını vurgulamak amacıyla Arap kültür tarihine dair eserlere başvurulmuştur. Ayrıca söz konusu meselelerle ilgili hadislere yer verilmiştir. Yorumlama ve karşılaştırma metodundan faydalanılmıştır. Konuyla alakalı yapılan bazı çalışmalarda şöyledir: Ali ÇİFTÇİ'nin *Mekkî Sûreler Bağlamında Kur'an'da İnfâk-Zekât İlişkisi*'ne dair doktora tezidir. Bu çalışmada ele alınan âyetlerin öncelikle nüzül tarihi tes-

[5] *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altıntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-En'âm 6/152; el-A'râf 7/29, 59, 85, 181; Hüd 11/84-86, 112; en-Nahl 16/76, 90, 126; el-İsrâ 17/35; eş-Şuarâ 26/181-182; er-Rahmân 55/8-9; el-Mutaffîfîn 83/1-3.

[6] Hüd 11/115; İbrâhim 14/12; en-Nahl 16/96; el-Kehf 18/28; Meryem 19/65; Lokman 31/17; el-Ahkâf 46/35; el-Kalem 68/48; el-Beled 90/17; el-Asr 103/3.

[7] el-En'âm 6/151; el-İsrâ 17/23-25; el-Ankebût 29/8; Lokman 31/14-15; el-Ahkâf 46/15.

[8] İbrâhim 14/31; en-Nahl 16/75; el-Mü'minûn 23/60-61; el-Kasas 28/54; Sebe' 34/39; Fâtır 35/29; Yâsîn 36/47; el-Müzzemmil 73/20; el-Leyl 92/5, 18.

[9] el-A'râf 7/40; Hüd 11/10; en-Nahl 16/22-23, 29; el-İsrâ 17/37; Lokman 31/18; ez-Zümer 39/60, 72; el-Mü'min 40/60, 76; el-Câsiye 45/8.

[10] el-İsrâ 17/29; el-Fecr 89/17-20; el-Leyl 92/8-11; el-Hümeze 104/1-3.

[11] el-En'âm 6/141; el-A'râf 7/31; el-İsrâ 17/26-27, 29, 33.

[12] August Babel, *Hz. Muhammed ve İslâm Kültürü*, çev. Sıddık Çelik-Hasan Erdem (İstanbul: Arya, 2011), 9.

[13] Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî İbn Ebû'd-Dünyâ, *Mekârimü'l-ahlâk*, thk. Muhammed Abdülkâdir Ahmed Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1989), 41.

[14] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Şahîh-i Buhârî*, thk. Muhammed Tâmir (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2011), “Edeb”, 31, 85.

[15] Buhârî, “Savm”, 8.

pit edilmeye çalışılmış ve zekâtla ilişkisi araştırılmıştır.^[16] Elif YAZICI'nın tebliği *Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Ömer Nasuhi Bilmen Tefsirlerinde İnfâk ve İsrâf*'ta araştırmamızla aynı âyetler incelenmiş ve klasik dönemde nelerin tartışıldığına dair kısa bilgiler verilmiştir.^[17] Adnan DEMİRCAN'ın *Kur'an'ın Geliş Ortamında İnanç ve İbadetler*'inde ilgili âyetler ele alınmadan infâk ve tasadduk konularına kısaca değinilmiştir.^[18]

CÂHİLİYE ARAPLARINDA CÖMERTLİK

Câhiliye döneminde zekât gibi düzenli bir ibadetin yokluğuna rağmen insanlar mallarının bir kısmını fakir ve muhtaçlara harcardı. Araplara göre cömertlik en erdemli davranışlardandır. Zenginlerin misafir ve maddî talepte bulunanlara yardım etmeleri beklenirdi. Akralara yardımsa övgüye değer bir tutumdur.^[19] İbn Abdürabbih'in (öl. 328/940) kaydettiğine göre Hâtim et-Tâî (öl. 578 [?]), Herim b. Sinan (öl. 608) ve Kâ'b b. Mâme (öl. [?]) câhiliyede cömertliğin zirvesindeki üç kişiydi.^[20] “أَجُودُ مِنْ كَعْبِ بْنِ مَامَةَ ve أَجُودُ مِنْ هَرَمٍ، أَجُودُ مِنْ حَاتِمٍ” ibareleriyle bu güzel huylardan dolayı mesellere konu olmuşlardır.^[21]

Hâtim, kışın soğuk şiddetlendiğinde gece yolunu kaybedenler baksın ve o tarafa yönelsin diye kölesi Yesâr'a tepelerde ateş yaktırmıştır.^[22] Kâ'b Rebîa, Mudar, Kudâa ve Yemen'den müteşekkil bir kabileyle yolculuk ettiğinde suları azalmış, konakladıkları yerde suyu paylaşmışlar. Nemr b. Kâsıt'tan biri Kâ'b'ın payını aldığını görmüş ve istemiştir. Tekrar konakladıklarında aynı durum yaşanmış, susuzluk Kâ'b'ı tüketmiş ve kalkmaya güç yetirememiştir. “Suya yaklaştın, kalk!” denilmesine rağmen kalkmamış, yırtıcı hayvan ve kuşlardan korumak için üzerine bir elbise örtmüşlerdir. Bu şekilde vefat etmiştir.^[23]

“أَفْرَى مِنْ زَادِ الرَّكْبِ / Yolcunun azığından daha misafirperver”. Bu Kureyş'in mesellerindedir. Cömertliklerinden dolayı Müsafir b. Ebî Amr'ı, Ebî Ümeyye b.

[16] Ali Çiftci, *Mekki Süreler Bağlamında Kur'an'da İnfâk-Zekât İlişkisi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2009).

[17] Elif Yazıcı, “Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Ömer Nasuhi Bilmen Tefsirlerinde İnfâk ve İsrâf”, *İslam ve Yorum VII: Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye'de Din ve Hayat*, thk. Mehmet Kubat (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023), 3/63-77.

[18] Adnan Demircan, *Kur'an'ın Geliş Ortamında İnanç ve İbadetler* (İstanbul: KURAMER, 2020), 228-230.

[19] Demircan, *Kur'an'ın Geliş Ortamında İnanç ve İbadetler*, 228-229.

[20] Ebû Ömer Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed İbn Abdürabbih, *el-İkdi'l-ferid*, thk. Abdülmecid Terhîni-Müfid Muhammed Kumeyha (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 1/241.

[21] Ebû'l-Fazl Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdilhamîd (Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediye, 1955), 1/182-183, 188.

[22] İbn Abdürabbih, *el-İkdi'l-ferid*, 1/242.

[23] Ebû Ca'fer Muhammed İbn Habîb, *Kitâbü'l-muhabber*, nşr. Ilse Lichtenstädter (Haydarâbâd-Deken: Matbaatü Cemiyeti Dâireti'l-Mearifi'l-Osmâniyye, 1942), 144-145.

Muğire'yi ve Esved b. Muttalib'i örnek verirler. “Yolcunun azığı” nitelemesi, bir grupta yolculuk ettiklerinde erzakı temin etmelerindendi. “أَهْرَى مِنْ حَاسِي الدَّهَبِ / Altın tastaan içenden daha misafirperver”. Kureys'ten Abdullah b. Cüd'ân (öl. 600 [?]) hakkındadır. Altın tastaan içtiğinden dolayı bu mesele konu olmuştur. “أَهْرَى مِنْ غَيْثِ الصَّرْبِيكِ / Fakirin yağmurundan daha misafirperver”. Fakirin yağmuru, Katade b. Mesleme el-Hanefidir. “أَهْرَى مِنْ مَطَائِعِيمِ الرِّيحِ / Rüzgârı doyurandan daha misafirperver”. Ebû Mihcen'in amcası Kinâne b. Abdi Yâleyl es-Sekafî ve Lebîd b. Rebîa ve onu ağırlayanlar onlardandır. Saba rüzgârı estiğinde insanları doyururlardı. Çünkü Saba rüzgârı verimsizlik getirir.^[24] Hevz b. Mürre eş-Şeybânî rüzgâr kuzeyden estiğinde insanları doyuracağına yemin etmiştir.^[25] “أَهْرَى مِنْ أَكِلِ الْخُبْزِ / Ekmeği yiyenden daha misafirperver”. Bu tabir Abdullah b. Habîb el-Anberî'ye dairedir. Hurma yemez ve süt sevmezdi. Kabilesi “ekmeği yiyen bizdendir” diyerek övünürlerdi.^[26]

Cömertlikle ilgili bu mesellerin yanı sıra, meşhur şair Ferezdak'ın (öl. 114/732) sahâbî dedesi Sa'sa'a b. Nâciye câhiliye döneminde geçim kaygısıyla kızlarını diri diri gömmek isteyenlerin kızlarını satın almış ve Hz. Peygamber'in zamanına kadar doksan altı kızı hayata kavuşturmuştu.^[27] Abdetü'l-Kelbî câhiliyede cömertliğiyle meşhur kadınlardandır. Onunla ilgili aktarılan rivâyete göre Şamlı bir adam kendisine “Satılık süt var mı?” diye sormuş ve “Sen pintisin veya pinti bir kavmin gencisin. Cömert süt satar mı, onu sadece pinti vermez. Biz devenin bir parçasını sunarız misafirlerimize,” cevabını almıştır.^[28] Cömertliklerinden dolayı, Mâlik b. Hanzala “عَرَقَا / kepçe”, Ka'ka b. Ma'bed “تَيَّارُ الْفُرَاتِ / Fırat nehrinin akışı”, Yakzân b. Zeyd b. Erkam el-Hanefî “مُبَارَى الرِّيحِ / rüzgârla yarışan” ve el-Hasîb Âmir b. Amr b. Rebîa “الْخَصِيبُ / verimli-bereketli”^[29] nitelemeleriyle meşhurdur.

Câhiliye cömertliği kapsamında bazı uygulamalardan söz edilmektedir ve “نَارُ الْفَرَى / ikram ateşi” bunlardan biridir. Aynı zamanda “نَارُ الصِّيَافَةِ / misafirperverlik ateşi” olarak adlandırılan bu ateş, misafirlere evi göstermek için yakılmaktadır. Daha çok bilinmesi için yüksek yerlerde yakılır. Onlara göre bu ateş, misafirlere evlerini göstermesi sebebiyle diğerlerine göre daha görkemlidir ve şiirlerinde onunla övünürler. Köpekleri de bu konuda onlara itaat ediyor ve havlayarak misafirlere sahiplerinin evlerini gösteriyordu.^[30] Hem yolculukta hem normalde evlerinde ateş yakmaları, bunun uğur getireceğine inanmalarındandı.^[31] Araplar on

[24] Meydânî, *el-Emsâl*, 2/127-128.

[25] İbn Habîb, *el-Muḥabber*, 143.

[26] Meydânî, *el-Emsâl*, 2/128.

[27] Ebü'l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükri el-Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb fi ma'rifeti ahvâli'l-'Arab*, thk. Muhammed Behçet el-Eserî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 3/45.

[28] Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 1/91.

[29] İbn Habîb, *el-Muḥabber*, 141, 143.

[30] Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 1/69-70.

[31] Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/324.

aylık hamile deveye doğum yapana kadar *العشائر* adını vermektedir.^[32] Mahmûd Şükrî Âlûsî (1857-1924), onun Araplara göre en değerli deve olduğunu ve misafir için kestiklerini kaydetmiştir. Bu âdetleri cömertlik ve ikramın zirvesidir.^[33] Nitekim kabile liderinin çadırının önündeki kül yığını, cömertliğinin işaretidir. Çünkü bu hâdise, ağırladığı misafirin fazlalığını gösterir.^[34]

Câhiliyedeki bir diğer uygulama, “*المعاقرة*/deve kesip ziyafet verme yarışması”-dır. İki arkadaş birbiriyle yarışır. Bunlardan biri bir miktar devesini keser, diğeri aynısını yapar ve hangisi daha fazla keserse rakibini yener ve onu ürkütürdü.^[35] Zenginlerden deve kesenler birbirine karşı övünür ve bu konuda üstünlük yarışına girerdi. Daha fazla kesen diğere göre daha şerefli ve üstün kabul edilirdi. Onların amacı gösteriş, saygınlık ve gururdu.^[36] Bu âdetin isrâf boyutunda bir kumar olduğu söylenebilir. Nitekim meysir, câhiliyede bir talih oyunu şeklindeki kumar çeşididir. Kesildikten sonra eti çeşitli paylara ayrılan çoğunlukla dişi deveden pay almak için pay ve risk değerleri yazılı, her biri farklı isimli belirli sayıdaki okun çekilmesiyle oynanan bir kumardır.^[37] Kazananlar, kazançlarını cömertlik ve şeref payesi olarak misafirlere ve fakirlere ikram eder, bununla da övünürlerdi.^[38] Câhiliye Arabı’nın cömertliği bir nevi isrâftı. Çünkü kendisini ve ailesini sefaletle sürükleyecek biçimde düşüncesizce hareket eder; bir anlık heves ve gösteriş için bütün develerini keserdi.^[39]

İbn Sa’îd el-Mağribî’den (öl. 685/1286) aktarıldığına göre yemek yedirme, yolculara, yolunu kaybetmişlere ikram vb. cömertlik Arap karakterinin güçlü özelliklerindedir. Yerleşim yerlerinden ziyade çöldeki göçebelerde yaygındır.^[40] Izutsu’nun (1914-1993) belirttiği gibi çöl şartlarında cömertliğin erdem sayılması doğaldır. Çünkü burada temel maddî ihtiyaçlar bile zor bulunmaktadır. Bundan dolayı, misafirperverlik ve yardımseverlik yaşam mücadelesinde zorunludur.^[41] Arap coğrafyasının sert tabiatının yanı sıra siyasî ve iktisadî şartlar Arapları cömertliğe iten sebeplerdendir. Nitekim çöllerden geçen kervanlarla geçimlerini

[32] Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâh (Tâcü'l-luğa ve şihâhu'l-'Arabîyye)*, thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1979), “aşr”, 2/747.

[33] Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 1/372.

[34] W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke’de*, çev. Süleyman Kalkan (İstanbul: KURAMER, 2016), 46.

[35] Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 3/30.

[36] Cevâd Ali, *el-Mufaşşal fi târihi'l-'Arab kable'l-İslâm* (Bağdat: Sâadetü Câmîati Bağdat, 1993), 5/74.

[37] Tevfik Fehd, “Meysir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 5/509.

[38] Apak, *Kur’an’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*, 133.

[39] Toshihiko Izutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz (İstanbul: Pınar, 1991), 114.

[40] Çağrı, *Kur’an’ın Geliş Ortamında Ahlâk*, 129.

[41] Izutsu, *Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, 111.

temin ettiklerinden, karşılığını görecekları hesabıyla ikram etmektedir. Özellikle yolcuya ikramı şeref sayarlar, bundan kaçınmayı ayıplarlar.^[42]

Cähiliye döneminde Arapların cömertlik ve bu bağlamda misafirperverlik gibi güzel hasletlerinin yaşadıkları coğrafyanın sosyal ve siyasî yapısıyla irtibatı görülmektedir. Ayrıca mu'âkara gibi uygulamaları cömertlikten ziyade müsrifliklerini ortaya koymaktadır. Bu iyi davranışlarının samimî bir niyete değil, kibre ve gösterişe dayandığı söylenebilir. Mekkî ve Medenî sûrelerde infâkla ilgili âyetler-deyse esas gayenin Allah rızası olduğu vurgulanmaktadır. Mekkî er-Ra'd 13/22 ve es-Secde 32/16; Medenî el-Bakara 2/195, 254, 267 ve el-Münâfikûn 63/10. âyetleri bu hususa örneklik teşkil etmektedir.

İNFÂK

“Bitmek, tükenmek” anlamındaki نَفَقٌ dan^[43] türeyen infâk, “bitirmek, tüketmek, yoksul düşmek” manalarına gelir.^[44] “Malı muhtaçlara harcamak” şeklinde tarif edilmiştir.^[45] Kişi yoksullaştığında “أَنْفَقَ الرَّجُلُ” denilir.^[46] Râgıb el-İsfahânî (öl. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) infâkî övülen ve yerilen olmak üzere ikiye ayırmış; adaletli kişinin meşru ölçülere göre mal kazanması, zekât verme ve ailenin geçimini sağlama gibi şeriatın emrettiği yerlere harcanmasını övülen infâk kapsamında değerlendirmiştir. Bu şekilde infâk eden kişi, Allah'ın rızasının yanı sıra insanların teşekkür ve övgülerini alır. Yerilen infâk, ifrat ve tefrit derecesindedir. İlki israf, diğeri cimriliktir.^[47]

İnfâk, Mekkî sûrelerde en çok zikredilen ahlâkî öğüttür. İbrâhim 14/31. âyet-te^[48] hiçbir alışveriş ve dostluğun olmadığı günden önce mü'minlerin rızıklarından gizli ve açık Allah yolunda harcamaları emredilmiştir. Mâtürîdî (öl. 333/944) ve İbn Ebû Zemenîn (öl. 399/1008) gizli ve açık harcamadan zekâtın kastedildiği görüşündedir. Mâtürîdî bu hususu açıklarken nâfile sadakalar için “hiçbir alışveriş ve dostluğun bulunmadığı gün gelmeden önce” gibi bir tehdit ifadesinin kulla-

[42] Fethullah Zengin, “Cähiliye Araplarında Bazı İyi Ahlâk Örnekleri ve Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2016), 58.

[43] Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Ahmed Dâvûdî (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2009), “nfk”, 819.

[44] Ebû'l-Feyz Muhammed Murtaşâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'aris min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdüsettar Ahmed Ferrâc vd. (Kuveyt: Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, 2001), “nfk”, 26/434.

[45] Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *Mu'cemü'l-Ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddık Minşevî (Kahire, ts.), “nfk”, 36.

[46] Ebû'l-Hüseyin Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Dâru'l-Fikr, 1979), “nfk”, 5/454.

[47] Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a* (Beirut, 1980), 289.

[48] “قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا يَنْجِيهِ وَلَا جَلْدٌ”

nılamayacağına dikkat çekmiştir.^[49] Zemahşerî (öl. 538/1144) ve İbn Atıyye (öl. 541/1147) gizliyi tatavvu (gönüllü), açığı farz olarak yorumlamıştır.^[50] Tabersî (öl. 548/1154) de adı geçen âlimlerle benzer görüştedir. Riyadan sakınmak için nâfi-leyi gizlice, yasaklardan kurtulmak amacıyla farzları açıkça infâk ediyorlardı.^[51]

Zemahşerî söz konusu günle infâk emrini uyumlu bulmaktadır. Çünkü insanlar takaslı alışverişte mallarını ortaya koyar ve benzerini almak için bedel olarak verirler. Yine dostlarla hediyeleşme ve ikramlaşmada, karşılığında denk ya da daha iyisi beklenir. el-Leyl 92/19-20. âyetlerdeki “*O, hiç kimseye karşılık bekleyerek iyilik yapmaz. (Yaptığı iyiliği) ancak yüce Rabbinin rızasını istediği için (yapar)*” sadece Allah rızası için yapılan infâkı ancak ihlaslı mü'minler yapar. Hiçbir alışveriş ve dostluğun olmadığı gün yaptıklarının karşılığını almak için dirtilirler.^[52] Fahreddîn er-Râzî (öl. 606/1210), İbrâhim 14/31. ve el-Bakara 2/254. âyetin benzerliğine dikkat çekmiş, ardından “*O gün Allah'a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dostlar birbirine düşman olurlar.*” mealindeki ez-Zuhruf 43/67. âyeti zikrederek âyetler arasında bir çelişki olmadığını açıklamıştır. O günde dostluğun olmaması, insan doğasının meylî ve nefsin arzusundan kaynaklı olmadığına; diğeri (ez-Zuhruf 43/67) Allah'a kulluk ve O'nu sevmeye dayalı dostluğa hamledilir.^[53] Bu âyetin yorumunda müfessirlerin ahlâk kültür irtibatına değinmedikleri görülmektedir.

en-Nahl 16/75. âyette^[54] Allah âciz ve başkasına ait bir köleyle, rızkıdan gizli ve açık O'nun yolunda sarfeden kişiyi misal vermiş, “*Bunlar hiç eşit olur mu?*” buyurmuştur. Müfessirler başkasının malı köleyle infâk eden kişinin kimlikleri hakkında farklı görüşler belirtmiş ve âyetin hakikat mi mecaz mı olduğunu tartışmışlardır. Bu âyet mü'min Hişâm b. Amr ve onun kâfir kölesi Ebû Cevâhîr hakkındadır.^[55] Âyetteki köleyle Ebû Cehil'in, infâk edenle Hz. Ebû Bekir'in; yine Hz. Osman'la kölesinin kastedildiği de ifade edilmiştir.^[56] Mücâhid (öl. 103/721),

[49] Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, thk. Bekir Topaloğlu-Ahmet Vanlıoğlu (İstanbul: Dâru'l-Mizân, 2005), 7/499; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh İbn Ebî Zemenin, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîz*, thk. Ebû Abdullâh Hüseyin b. Ukkâşe-Muhammed b. Mustafa el-Kenz (Kahire, 2002), 2/370.

[50] Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gâvâmîzi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi'l-te'vil*, thk. Halil Me'mûn Şeyhan (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2005), 552; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 339.

[51] Ebû Ali Emînüddîn (Emînü'l-İslâm) et-Tabersî, *Mecma'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Murtazâ, 2006), 6/61.

[52] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 552.

[53] Ebu Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebir ve mefâtîhu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 19/127-128.

[54] “*ضرب الله مثلا عبدا مملوكا لا يقدر على شيء ومن رزقناه مئرا رزقا حسنا فهو ينفق منه سرا وجهرا هل يستويون...*”

[55] Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullâh Mahmud Şehhâte (Beyrut: Müessesesü't-Târîhi'l-'Arabî, 2002), 2/478.

[56] Ebû Sa'd el-Muhassin b. Muhammed b. Kerrâme Hâkim el-Cüşemî, *et-Tehzîb fi'l- tefsîr*, thk.

Dahhâk (öl. 105/723), Katâde (öl. 117/735), Süddî (öl. 127/745) ve Taberî'ye (öl. 310/923) göre âyette temsilî anlatım hâkimdir. Katâde ve Taberî kâfirle mü'minin; Mücâhid, Dahhâk ve Süddî putlarla Allah'ın meseli olduğu kanaatindedir. Katâde kâfirin sahipli köleye benzetilmesini, Allah'ın verdiği maldan hayra harcamamasına ve onunla O'na itaat edecek bir amelde bulunmamasına bağlar.^[57]

İbn Kuteybe (öl. 276/889) sahibini zikretmeden Mücâhid'in görüşünü aktarır, Allah'ın bu meseli kendisi ve onun yanı sıra ibadet edilenler (putlar) hakkında verdiğini belirtir. Çünkü put, yönetmekten aciz, hiçbir fayda ve zarara güç yetiremeyen köledir. İnfâk edense Allah'ın meselidir. Çünkü Allah en varlıklı ve kâdir, kullarına bildiklerini açıktan, bilmediklerini gizliden veren Rezzâk'tır. İbn Kuteybe, zikrettiği bu görüşü beğendiğini ifade etmiş; tercih sebebini meselin Allah'la ilgili iki âyet arasında olmasıyla açıklamıştır. Ona göre en-Nahl 16/73-76. âyetler Allah ve putlar hakkındadır.^[58] İbn Atıyye (öl. 541/1147) ve İbn Kayyim el-Cevziyye (öl. 751/1350) Mücâhid'in görüşünü tercih etmiştir. İbn Atıyye bunun sebebini âyetin siyâk-sibakının Allah'ın gücü ve putların güçlerine cevap verilmesinden kaynaklandığını belirtmiştir. İbn Kayyim söz konusu görüşü şirkin geçersizliğini ortaya koyması, muhatabın nezdinde açıklığa kavuşturması, delilin mükemmelliği ve siyâkı en-Nahl 16/74. âyetle irtibatından dolayı tercih etmiştir.^[59]

Zeccâc'ın (öl. 311/923) âyeti hem hakikî hem temsilî açıdan yorumlandığı söylenebilir. Çünkü ona göre Allah yaratılıştaki eşit iki insanın infâkta muktedirliğini, ancak diğerinin (kölenin) acizliğinden eşit olmadıklarını ifade etmiştir. Bu sözleri hakikî; "*Hareket edemeyen ve akılsız taşlarla, her şeye kadir tüm yaratılanın rızkını veren Allah nasıl eşit olabilir?*" sorusuyla bunun imkânsızlığını vurgulaması mecâzî anlama hamledilebilir. Ona göre ilgili âyetle kâfirlerin dalaletleri ve putlara ibadetlerinin mantıksızlığı açıklanmıştır.^[60] Mu'tezilî Esamm (ö. 200/816) Zeccâc'la benzer değerlendirmeye sahiptir. Ancak kendisi zahirî anlamda köle ve efendinin kastedildiğini zikretmesine rağmen, Allah'ın bu meseli vermesine kâfirlerin durumunun kölelerine benzemesini sebep gösterir. "*O halde nasıl olur da iştmeyen ve akletmeyen putları yaratma ve ibadette Allah'a ortak koşarsınız?*"

Abdurrahman b. Süleyman es-Sâlimî (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri, 2019), 6/4077; Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebir*, 20/86.

[57] Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vilî âyi'l-Şur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 14/307-308; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs, *Me'âni'l-Şur'ân*, thk. Muhammed Ali es-Sâbüni (Mekke: Merkezü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1988), 4/91; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, nşr. Zühayr eş-Şâviş (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1984), 4/472.

[58] Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vilü müşkili'l-Şur'ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Kahire: Dâru't-Türâs, 1973), 384-385.

[59] İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/410; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Emşâl fi'l-Şur'âni'l-Kerim*, thk. Said Muhammed Nemr el Hatîb (Beyrut: Dâru'l-Mârifet, 1981), 205.

[60] Ebû İshâk İbrâhîm ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Şur'ân ve i'râbüh*, thk. Abdülcemil Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 3/213.

sözleriyle bunun imkânsızlığına dikkat çekmiştir. Kiyâ el-Herrâsî (ö. 504/1110) Esamm'ın görüşünün zahire daha uygun olduğunu belirtir. Çünkü sahipli köle cansız değildir ve cansıza bir şeye güç yetiremiyor denilmez. Ancak o güç yetir-memekle vasıflanmıştır.^[61]

Aynı şekilde Râzî benzer bir görüşü ilk yorum olarak aktarmıştır. Konuyla ilgili şunları söylemektedir: Âciz bir köleyle gizli-açık çok infâk eden cömert ve zengin bir hürü düşündüğümüzde, akıl saygınlık bakımından ikisinin denk olma-yacağına şahadet eder. Yaratılış, şekil ve insaniyette eşitliklerine rağmen ikisi denk değilse; rızık vermeye ve lütfetmeye kâdir Allah'la hiçbir şeye sahip olamayan ve asla hiçbir şey yapamayacak putlar denk sayılamaz. Râzî âyetin siyâk-sibâkı-nın tevhide ispat ve müşriklere reddiye niteliğinden dolayı bu görüşü daha uygun bulmuş, ayrıca ilgili âyetteki ifadelerin söz konusu nitelikteki her köle ve hürü kapsadığını zikretmiştir. Ebû Hayyân'ın (öl. 745/1344) yorumunun Râzî'nin gö-rüşüyle örtüştüğü ifade edilmelidir.^[62] Elmalılı M. Hamdi Yazır (1878-1942) “*Hiç bunlar eşit olur mu?*” ifadesindeki fiile dikkat çeker, يَسْتَوِيَانِ “hiç bu ikisi eşit olur mu?” buyrulmayıp çoğul kipi يَسْتَوُونَ zikredilmesi iki grup arasındaki karşılaştı-rmayı gösterir. Elmalılı, Allah'tan başkasına tapanları köle, tevhide inanan mümin-leri hür kategorisinde değerlendirir.^[63] İlgili âyetin hakikî veya temsili yorumunda farklılıklar bulunmakla birlikte, âlimlerin çoğuna göre Allah ve putlara dair bir meseldir ve “عَبْدًا مَمْلُوكًا / sahipli köle” mecazî ve hakikî her iki anlamda nüzûl dö-neminin sosyal yapısına uygundur.

el-Kasas 28/54. âyette^[64] sabredip kötülüğe iyilikle karşılık vermeleri ve rızık-larından Allah yolunda infâkta bulunmaları karşılığında, mükâfatlarının iki kez verileceği haber verilmektedir. Hz. Ca'fer ve arkadaşları Necâşi'ye gittiklerinde oraya yerleştiler ve kendilerine iyi davranıldı. Geri döndüklerinde bu kişiler Hz. Peygamber'le Uhud, Huneyn ve Hayber'e şahit oldular. Onlardan hiçbiri memle-ketini özlemedi. Ancak, Hz. Peygamber'e “İzin ver memleketimize dönelim, mal-larımızı getirelim ve muhacirlere infâk edelim,” dediler ve sözlerinde durdular. Âyetin onlar hakkında indiği rivâyet edilmiştir.^[65] Mücâhid bu kişilerin kavimleri kendisine eziyet eden, Müslüman olan müşrik bir topluluk^[66] olduğu; Katâde ise

[61] Ebü'l-Hasen Şemsü'lislâm İmâdü'ddîn Ali b. Muhammed b. Ali Kiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983), 3/244.

[62] Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebir*, 20/85-86; Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîr*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 5/503.

[63] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, thk. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Azim Dağıtım, 2012), 5/277; Yazıcı, “İslam ve Yorum VII”, 3/66-67.

[64] “أُولَئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَبَدَرُوا بِأَلْسِنَتِهِمُ السَّبْحَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُشْكُرُونَ”.

[65] Ebû Muhammed Abdurrahmân İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm müsened 'ani'r-Resûl ve's-şâhâbe ve't-tâbi'in*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Riyad: Mektebetü'n-Nizâr, 1997), 9/2992.

[66] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/279-280.

Abdullah b. Selâm, Temîm ed-Dârî, Cârûd el-Abdî ve Selmân-ı Fârisî olduğu kanaatindedir.^[67] Mukâtil'e göre bu âyet Hz. Ca'fer'le Habeşistan'dan Medine'ye gelen Müslüman olan kırk Hristiyan hakkında nâzil olmuştur. Bu özelliklere sahip Şam'dan gelen sekiz kişi Bahîrâ, Ebrehe, Eşref, Düreyd, Temmâm, Eymen, İdris ve Nâfi' dir.^[68] Mâverdî (öl. 450/1058) benzer bir görüşe yer vermiş ve onların Hz. Peygamber gönderilmeden önce Müslüman olduklarını belirtmiştir.^[69] Râzî âyetin kimler hakkında nâzil olduğuna dair görüşlere yer verdikten sonra, "Lafzın hususiliğine değil, sebebin umumiliğine itibar edilir," kaidesini vurgulamıştır.^[70]

"Sabırlarından dolayı mükâfatlarının iki kez verilmesi"ni Zeccâc, söz konusu kişilerin ehl-i kitaptan bir grup oldukları ve hem Hz. Peygamber'den önceki vahye hem Hz. Peygamber'e iman etmelerine bağlamaktadır.^[71] Semerkandî (öl. 373/983) onunla aynı görüşü paylaşmaktadır. Ancak sabırları ilk dinleri ve kendilerine eziyet eden müşriklerdir. Nitekim Ebû Cehil ve arkadaşları "Sizin kadar câhilini görmedik. Dininizi terk ettiniz ve onun dinine girdiniz," diyerek kendilerine sataşyordu.^[72] Yahudiler Abdullah b. Selâm'ı kınayıp ona sövdükçe "Selam size" diyerek yoluna devam etmiştir.^[73] Mâtürîdî'nin tercih ettiği yoruma göre Müslüman olmaları ve yönetimin kendilerinden gitmesine sabırlarından dolayı ecirleri iki kez verilecektir. Çünkü onlar yönetim, konum ve değer sahibiydiler; tamamını İslâm'la kaybettiler.^[74] Ebû Bürde'nin babası Ebû Musa el-Eş'arî'nin (öl. 42/662-63) rivâyetiyle, Hz. Peygamber "Üç kişinin ecri iki kez verilir: Cariyesini iyi terbiye eden ve onunla evlenen adam, kendi peygamberinden sonra Hz. Muhammed'e inanan Ehl-i kitab ve hem Allah'ın hakkını eda eden hem efendisinin işlerinde samimi çalışan köle" buyurmuştur.^[75] İbn Kesîr (öl. 774/1373) Mekke'nin fethinde ehl-i kitaptan Müslüman olanlara iki ecir verileceğine dair Ebû Ümâme'nin (öl. 86/705) Hz. Peygamber'den rivâyetine yer vermiştir.^[76] Bu âyete dair yorumlarda da sebep-i nüzûl rivâyetleriyle döneminin etkisi açıkça görülmektedir.

[67] İbn Ebî Hâtîm, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 9/2990./

[68] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3/348-349.

[69] Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn (Tefsîru'l-Mâverdî)* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye-Müessesetü'l-Kütübü's-Sekâfiyye, ts.), 4/257.

[70] Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 24/262.

[71] Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 4/149.

[72] Ebû'l-Leyl İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkandî, *Tefsîrü's-Semerkandî*, thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd-Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 2/521.

[73] Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 24/262-263.

[74] Mâtürîdî, *Te'vilât*, 11/54.

[75] Buhârî, "Cihad ve Siyer", 145; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Müslim, *Şahîh-i Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2010), "İman", 154.

[76] Ebû'l-Fidâ' İmâmüddîn İsmail İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd (Cize: Müessesetü Kurtuba, 2000), 10/471.

Sebe' 34/39. âyette^[77] Allah'ın rızıkı kullardan dileğine çok vereceği, dilediğinden kısacağı; Allah yolunda ne harcanırsa yerine başkasının verileceği bildirilmiştir. Saîd b. Cübeyr'e göre infâk, isrâf ve cimrilik dışında olmalıdır.^[78] Mâtürîdî'ye göre bu âyet fakirlik korkusu ve geçim endişesiyle Allah rızası için harcamayanlar hakkında nâzil olmuştur. “*O onun yerine başkasını verir/فَهُوَ يُخَلِّفُهُ*” ibaresi insanlardan infâklarının karşılığını almaya dair umutlarının kesilmesi içindir. Çünkü kişi bir şey harcar ve karşılığında insanlardan kendisine iyilik yapılmasını bekler. Söz konusu ifadeyle Allah rızası için harcanan mallarda insanlardan umudun kesilmesi kastedilmiştir.^[79] İnfâk edene Allah'ın başkasını vereceği فَهُوَ يُخَلِّفُهُ şeklinde geçmektedir. Kişinin erkek bebeği öldüğünde veya malını kaybettiğinde “أَخَلَفَ اللَّهُ” /Allah sana başkasını versin!^[80]; ağaç bir yapraktan başka bir yaprak çıkartıp saçıldığında “قَدْ أَخَلَفَ الشَّجَرُ إِخْلَافًا” denilir.^[81] Bu ayetin yorumunda infâkla ilgili rivâyetlere de yer verilmiştir. Ebu Hüreyre'nin rivâyetiyle Hz. Peygamber, “*Her sabah iki melek iner. Biri 'Allah'ım! İnfâk edene karşılığını ver!' duasını; diğeri '(malı) tutana telef ver!' bedduasını eder*”^[82]; yine onun rivâyetiyle Hz. Peygamber, “*Allah'ın 'İnfâk et, sana infâk edeyim'...dediğini*”^[83] buyurmuştur.^[84]

Fâtır 35/29. âyette^[84] rızıklarından gizli ve açık Allah yolunda harcayanların asla zarar etmeyecek bir ticaret umabilecekleri buyrulmaktadır. “بِحَارَةِ لَنْ تَبُورَ” ifadesini Katâde cennet^[85], Ma'mer b. Müsennâ (öl. 209/824 [?]) “asla az vermeyecek ve yok olmayacak” diye yorumlamıştır. Bu bağlamda Arap dilindeki “*تَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ بَوَارِ الْأَلْبِيبِ* /Cehennemde helâk olmaktan Allah'a sığınırız”, “*بَارِ الطَّعَامِ* /Yemek bozuldu” ve “*بَارِ السُّوقِ* /Piyasa bozuldu” kullanımlarını örnek vermiştir.^[86] Ebû Avsece bir şeyin durgunlaşmasının “*بَارِ التِّجَارَةِ تَبُورَ*” ibaresiyle ifade edildiğini belirtmiştir.^[87] Râzî ilgili ifadenin kişinin ihlasına işaret ettiği görüşündedir. İnfâk edenler kendilerine cömert denilmesini değil, sadece Allah'ın rızasını gözetirler. Çünkü Allah'ın dışındaki varlıklar ve onların rızası için yapılan ticaret yok olacaktır.^[88] Kureys'in ticaretle uğraşmasından dolayı âyette infâk-ticaret ilişkisinin vurgulan-

[77] “قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ وََمَا أَنْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخَلِّفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ”.

[78] Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 19/299.

[79] Mâtürîdî, *Te'vilât*, 11/440.

[80] Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Dâru'l-Misriyye, 1964), “hlf”, 7/396.

[81] Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Tefsîrû'l-basîf*, thk. Nevre binti Abdullah b. Abdülazîz el-Versân vdğ (Riyad: Silsiletü'r-Resâilü'l-Câmiyye, 1921), 18/376.

[82] Buhârî, “Zekât”, 27; Müslim, “Zekât”, 57.

[83] Buhârî, “Tefsir (Hüd)”, 2; Müslim, “Zekât”, 36-37.

[84] “إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَتَوْا بِمَالِهِمْ رِزْقًا حَسَنًا وَعَلَانِيَةً يَرْجُونَ بِحَارَةً لَنْ تَبُورَ”.

[85] İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 10/3180.

[86] Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzû'l-Kur'ân*, thk. M. Fuat Sezgin (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1954), 2/155.

[87] Mâtürîdî, *Te'vilât*, 12/38.

[88] Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebir*, 26/22.

dığı söylenebilir. Nitekim Mekke tarıma elverişli olmadığından Kureyşliler geçimini ticaretle sağlamış; Bizans, Yemen, Habeşistan ve İran'la ticaret anlaşmaları imzalamışlardır. Kışın Yemen'e ve Habeşistan'a, yazın Suriye ve Anadolu'ya ticarî yolculuk yapmışlardır.^[89] Bu hususa Kureyş 106/2. âyette^[90] dikkat çekilerek “Onları kışın (Yemen'e) ve yazın (Şam'a) yaptıkları yolculuğa ısındırıp alıştırdığı için” buyrulmuştur. Ayrıca hem bu hem bir önceki âyetin yorumunda âlimler dilbilimsel açıklamalara yer vermiştir.

Yâsîn 36/47. âyette^[91] kâfirlere “Allah'ın sizi rızıklandığı şeylerden Allah yolunda infâk edin!” denildiğinde onların mü'minlere “Allah'ın dilemiş olsa kendilerini doyurabileceği kimselere mi yedireceğiz? Siz ancak apaçık bir sapıklık içindediniz,” dedikleri bildirilmektedir. Mukâtil'in yer verdiği nüzül sebebine göre mü'minler Mekke'de Ebû Süfyân ve diğer Kureyş kâfirlerine “İddianıza göre Allah'a ait kabul ettiğiniz kısımdan yoksullara infâk edin,” demiştir. Çünkü el-En'âm 6/136. âyette bahsedildiği üzere Mekkeliler ekin ve hayvanlardan putlarla yoksullara pay ayırıyorlar; yoksullarınkine “Bu Allah'ındır” diyorlardı. Putlara ayırdıklarından değil de Allah'a tahsis ettiklerinden iyi verim alırlarsa putlar için belli bir harcama gerektiğinden, Allah'ın payından onlara verirlerdi. “Allah dileydi kendi payını verimli kılardı,” diyerek putlarına ait ürünlerden fakirlere bir şey vermezlerdi.^[92] “İnfâk edin!” emrinin muhatabını Katâde ve İbn Ebû Hâtim (öl. 327/938) zındıklar, Nakkâş (öl. 351/962) Kureyş müşrikleri şeklinde açıklar.^[93] Katâde ve İbn Ebû Hâtim'in zındıklardan kastı, muhtemelen “Zenâdikâtü Kureyş”tir. Çünkü İbn Hâbib (öl. 245/860) Ebû Süfyân, Ukbe b. Ebî Muayt, Übey b. Halef, Nadr b. Hâris, Âs b. Vâil ve Velîd b. Muğire gibi müşriklerin önde gelenlerini “Zenâdikâtü Kureyş” arasında zikretmiştir.^[94]

Râzî kâfirlerin “Biz mi infâk edeceğiz?” demeleri gerekirken “Biz mi yedireceğiz?” cevabına dikkat çekmiştir. Ona göre bu sözleri muhalefetlerinin aşırılığındandır. Çünkü infâkın kapsamına yedirme vs. dâhildir. Kâfirler infâk etmedikleri gibi ondan daha azını da yapmamışlar, “Yedirmeyiz!” demişlerdir. Bu durum birinin diğerine “Zeyd'e bir dinar ver!” deyip, karşısındakinin “Ona bir dirhem bile vermem,” demesine benzer. Hâlbuki uygunu “Ona bir dinar vermem”dir. Buradaki mübalağa kâfirlerin cevabında da geçerlidir.^[95] İnfâk zekât ilişkisine dair yapılan bir araştırmada ilgili âyette kâfirlere infâk emri sosyal dayanışma bağlamında yorumlanmıştır. Dönemin ekonomik gücü onlardadır ve fakirlerin doyurulması

[89] Casim Avcı, “Kureyş (Benî Kureyş)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/443.

[90] “إِنلَانِيَوْمَ رَحَلَةَ النَّبَاءِ وَالصَّنِيفِ”.

[91] “وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا مَا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللّٰهُ أَطَعَمَهُ...”.

[92] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 3/580-581.

[93] İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*, 9/3197; Mâverdi, *en-Nüket*, 5/21.

[94] İbn Hâbib, *el-Muḥabber*, 161.

[95] Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebîr*, 26/84-85.

sadece mü'minlerin değil toplumun ortak görevidir.^[96] Müfessirlerin bu âyeti yorumlamasında ve âyetin sebab-i nüzulünde açık bir şekilde dönemin örfüne atıfta bulunulmuştur.

el-Müzzemmil 73/20. âyette^[97] “...Allah'a güzel bir borç verin...” buyrulurken infâk teşvik edilmektedir. Mukâtil'e göre Allah'a borç vermek nâfile sadakalardır.^[98] Taberî “Allah yolunda mallarınızdan infâk edin!”^[99]; Hz. Ömer Allah yolundaki harcamalar, Zeyd b. Eslem (öl. 136/754) aileye yapılanlar, İbn Hibbân (öl. 354/965) “سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ” sözü^[100] şeklinde açıklamışlardır. Karz, Arapçada “kesmek” anlamındadır ve farenin torbayı kesmesi “فَرَضَ الْفَأْرَ الْجِرَابَ” cümlesiyle ifade edilir. Borç vermenin karz olarak adlandırılması bundan dolayıdır. Çünkü borç veren malından belli bir miktarı keserek başkasına verir.^[101] Ayrıca Araplar güzel bir iş yapan herkes için “قَدْ أَقْرَضَ” tabirini kullanırlar.^[102] Görüldüğü üzere kültürün dili şekillendirdiği, Kur'an'ın da bu dili kullandığı anlaşılmaktadır.

İSRÂF

“Haddi aşma, gaflet, hata, cehâlet, düşkünlük” anlamlarındaki سرف'den türeyen isrâf, “harcamada savurganlık”, “haddi aşmak”, “bir şeyi kendi yerine koymamak”, “az veya çok olsun harcamadaki aşırılık”, “Allah'ın hakkından azaltılan” manalarına gelmektedir.^[103] İsrâf, tüm fiillerde ancak çoğunlukla infâkta (harcama) da haddi aşma olarak tanımlanmıştır.^[104] İbnü'l-A'râbî (öl. 231/846) bir kişi haddi aştığında “أَسْرَفَ الرَّجُلُ” denildiğini, yine hata-cahillik ettiğinde ve gaflete düştüğünde اسْرَفَ fiilinin kullanıldığını belirtmiştir.^[105] Kelime zamanla anlam daralmasına uğramış; pek çok ilmî literatürde bireysel harcamadaki fazlalığa hamledilmiştir.^[106] Söz konusu daralma dilimizde de mevcuttur. Nitekim isrâf, Türkçe'de “gereksiz

[96] Çiftci, *Mekki Süreler Bağlamında Kur'an'da İnfâk-Zekât İlişkisi*, 129.

[97] “ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ نَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ... ”.

[98] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 4/479.

[99] Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 23/398.

[100] Mâverdî, *en-Nüket*, 6/134.

[101] Mâtürîdî, *Te'vilât*, 16/226.

[102] Ebü Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 20/243.

[103] Ebü'l-Feyz Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Şâmûs*, thk. Abdüsselâm Ahmed Ferrâc vd. (Kuveyt: Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, 2001), “srf”, 23/428-432.

[104] Ebü'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*, thk. Muhammed Bâsil Uyunu's-Sûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), “srf”, 2/193.

[105] Ebü Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Dâru'l Mısıriyye, 1964), “srf”, 12/399.

[106] Cengiz Kallek, “İsrâf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/179.

yere harcama”, “boşuna sarfetme”, “lüzûmundan fazla harcama” ve “savurganlık” şeklinde tarif edilmiştir.^[107]

el-En‘âm 6/141 âyette^[108] Allah‘ın verdiği nimetlerin hasat günü öşrünü vermeleri ve isrâf etmemeleri emredilmektedir. Âyeti Saîd b. Müseyyeb (öl. 94/713) “Sadakaya engel olmayın, aksi takdirde isyan etmiş olursunuz,”; Süddî “Mal-larınızı vermeyin, sonra fakirleşirsiniz,”^[109]; Mukâtil “Ekin ve hayvanları haram kılmada putları ortak koşmayın!” şeklinde açıklamıştır.^[110] Nitekim müşrikler “هَذَا لَيْسَ كَأَيِّنَا /Böyle bir şey yok!” diyerek Allah‘ın helal kıldığını kendilerine haram kılıyorlardı.^[111] Söz konusu durum el-En‘âm 6/138. âyette müşriklerin “Bunlar yasaklanmış hayvanlar ve ekinlerdir. Onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez. (Şunlar da) sırtları (binilmesi ve yük yüklemesi) haram edilmiş hayvanlardır,” sözleriyle açıklığa kavuşmaktadır. Taberî bu âyette Allah‘ın isrâf manalarının tamamını yasakladığını zikretmiştir.^[112] İbn Kesîr âyetin siyak itibarıyla akla ve bedene verdiği zarardan dolayı yemede israf edilmemesi gerektiği görüşündedir.^[113] İbn Cüreyc‘ten (öl. 150/767) bu âyetin Sâbit b. Kays b. Şemmâs ve Muaz b. Cebel hakkında indiği rivâyet edilmiş ve benzer hâdiseler aktarılmıştır. Bu kişiler hurma ağaçlarını kesmiş ve meyvesi kalmayınca kadar tasadduk etmişlerdir. Mücâhid bu âyetin yorumunda infâk ve isrâfın mahiyetine dair görüşünü “Ebû Kubeys kadar altını Allah‘a taatte infâk etsen bu israf değildir. Ancak Allah‘a isyanda bir sâ‘ infâk etsen bu israftır.” sözleriyle belirtmiştir.^[114] Kurtubî hem malın tümünü sadaka vermek hem yoksulların hakkının engellenmesini isrâf hükmünde değerlendirmiştir. Ona göre âdil (dengeli) davranmak böyle değildir.^[115] Nitekim Ebû Hüreyre rivâyetiyle Hz. Peygamber “En hayırlı sadaka, geriye sahibinde bir varlık bırakandır. Sadakaya geçimini sağlamakla yükümlü olduklarından başla!” buyurmuştur.^[116]

el-A‘râf 7/31. âyette^[117] “Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin, için, fakat israf etmeyin...” buyrulmaktadır. Süddî‘den rivâyet edildiğine göre -Kureyş dışındaki Araplar-Kâbe‘yi çıplak tavaf ediyorlar, etin yağı ve iç yağın kendilerine haram kılıyorlardı. Bunun üzerine bu âyet nâzil

[107] Kubbealtı Lugatı, “israf” (Erişim 18 Ağustos 2024).

[108] “كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ...”

[109] Taberî, *Câmi‘u l-beyân*, 9/616.

[110] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 1/593.

[111] Zeccâc, *Me‘âni l-Kur‘ân*, 2/298.

[112] Taberî, *Câmi‘u l-beyân*, 9/617.

[113] İbn Kesîr, *Tefsîrü l-Kur‘âni l-‘azîm*, 6/190.

[114] Taberî, *Câmi‘u l-beyân*, 9/615; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrü l-Kur‘âni l-‘azîm*, 4/1399.

[115] Kurtubî, *el-Câmi‘*, 9/72.

[116] Buhârî, *Şaḫîḫ*, “Zekât”, 18.

[117] “يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ...”

oldu.^[118] Kelbî'nin (öl. 146/763) görüşüne göre Beni Âmir hac günlerinde yağlı yemiyor ve bunun haccın bir gereği olduğunu iddia ediyordu. Müslümanların Hz. Peygamber'e "Biz bunu yapmaya daha layığız," demeleri üzerine bu âyet nâzil oldu.^[119] İbn Abbas (en güvenilir tarihi İbn Ebî Talha'nın rivâyetiyle), Saîd b. Cübeyr, İbrâhîm en-Nehâî (öl. 96/714), Mücâhid, Dahhâk, Tâvus b. Keysân (öl. 106/725), Atâ, Katâde, Zührî (öl. 124/742), Süddî ve İbn Zeyd bu âyetin çıplak tavafla ilgili nâzil olduğu görüşündedir.^[120] Taberî ve Zeccâc da bu âyetin yorumunda Kâbe'nin çıplak tavafına, helal yiyecek ve içecekleri kendilerine haram kılmalarına değinmiştir. Ancak Zeccâc "*Kâbe'yi günah işlediğimiz elbiselerimizle tavaf edemeyiz,*" sözleriyle bu hususun sebebini ele almıştır. Ayrıca Allah'ın kendilerine en'âmın (deve, sığır, koyun ve keçi) karnındakileri, bahîre ve sâibenin hem kendilerini hem sütlerini haram kıldıkları iddiasına yer vererek yeme-içme perhizlerinden söz etmiştir.^[121]

Mâtürîdî'ye göre "*Ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)*" ifadesinde her ne kadar güzel elbise giyme emri varsa da asıl maksat soyunmayı yasaklamaktır. O, çıplak tavafa dair rivâyetlere değinmiş, daha sonra âyetin başındaki emri her camiye giderken süslenmek gerektiği şeklinde açıklamıştır.^[122] Zemahşerî âyeti "Her namaz kıldığımızda ve tavaf ettiğinizde elbise ve ziyetlerinizi takının," şeklinde yorumlamış ve (müşriklerin) çıplak tavaf yaptıklarını belirtmiştir.^[123] Râzî "*Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik...*" mealindeki el-A'râf 7/26. âyeti delil getirmiş ve ilgili ifadeyi "avret yerini örtme" manasına hamletmiştir. Bu âyetteki ziyetin "avret mahallini örtecek elbise" olduğu konusunda müfessirler ittifak etmiştir.^[124] Kurtubî'ye göre âyetin başındaki "*Ey Âdemoğulları!*" hitabıyla Kâbe'yi çıplak tavaf eden Araplar kastedilse de bu söz bütün insanlara yöneliktir. "Ziyetleri takınma" emri bu nedenle tüm mescitler hakkındadır. Çünkü sebeb hususiliğinden ziyâde hükmün umumiliğine itibar edilir. Âyeti genele hamletmesine rağmen, bazı âlimlerin bu âyette tavafın kastedilemeyeceğine dair görüşlerini aktardıktan sonra onları eleştirmiştir. *Şâhîhler* başta olmak üzere bazı eserlerden çıplak tavafın detayına dair rivâyetleri aktarmıştır. Hz. Peygamber gönderilene kadar Araplar bu cehâlet, bid'at ve sapkınlıktaydılar. Allah el-A'râf 7/31. âyeti indirdi ve Hz. Peygamber'in müezzini "*Dikkat! Dikkat!*

[118] Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 10/155.

[119] Ebû Muhammed Muhyissünne el-Begavî, *Tefsîru'l-Begavî (Me'âlimü't-tenzil)*, thk. Süleyman Müslim el-Harrâş Müslim el-Harrâş vd (Riyad: Dâru Tayyibe, 1991), 3/225.

[120] Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 10/151-154.

[121] Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 10/149; Zeccâc, *Me'âni'l-Ķur'ân*, 2/332-333.

[122] Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/327, 329.

[123] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 361.

[124] Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebir*, 14/64-65.

Artık kimse Kâbe'yi çıplak tavaf etmeyecektir,” diye duyurdu.^[125] İbn Kesîr'e göre ilgili âyet Kâbe'yi çıplak tavafa itimat eden müşriklere cevaptır.^[126]

Yukarıda pek çok müfessirin çıplak tavafa dair rivâyetlere yer verdiği görülmektedir. Ancak bu uygulama o dönemin örf ve âdetlerine dayanmaktadır ve söz konusu durum bütün Araplar için geçerli değildir. Câhiliyede hums dışındakiler Kâbe'yi çıplak tavaf ederdi. Hums, Kureyş ve ondan gelenlerdir. Ahmesîler diğer insanlara Allah rızası için elbiseler verip sevap umarlardı. Erkek erkeğe, kadın kadına elbise verir; bu şekilde tavaf ederlerdi. Ahmesîlerden birinin elbise vermediği kişi çıplak tavaf ederdi...^[127] İbn Hişâm, Kureyş'in Fil Hâdisesi'nin öncesinde veya sonrasında hums fikrini ortaya attığını ve uygulamaya koyduklarını aktarmıştır. Kureyş “*Biz İbrâhim'in oğulları, harem halkı, Kâbe'nin idarecileri, onun ve Mekke'nin sakinleriyiz. Araplardan hiçbirinin bizim gibi hakkı ve konumu yoktur,*” derdi.^[128] Arapların hums meselesine ilave ettikleri hususlardan bazıları şöyledir: Hille mensupları hacc veya umre için geldiklerinde yanlarında getirdiklerini Kâbe'de yiyemeyecektir. İlk tavafa geldiklerinde ancak Ahmesîlerin kıyafetleriyle tavaf edebilecekler, eğer onlardan bulamazlarsa çıplak tavaf edecektir. Saygın bir erkek veya kadın kıyafet bulamadıysa kendi kıyafetiyle tavaf edecek, tavafını tamamladığında onu atacak ve sonra ondan faydalanamayacaktır. Kendisi veya başkası bu elbiseye asla dokunamayacaktır. Araplar bu elbiseyi *القئى* isimlendirirler.^[129] Hiç kimse onu çiğnenmekten kurtaramaz; güneş, rüzgâr ve yağmurdan eskia yinceye kadar yerinden oynatamazdı.^[130] Söz konusu hususlar hakkında Allah Hz. Peygamber'e el-A'râf 7/31-32. âyetleri nâzil etti. Böylece onu İslâm'la gönderdiği zaman Kureyş'in uydurduğu hums fikrini kaldırdı.^[131] Çıplak tavaf uygulamasının ortaya çıkış tarihi bilinmemekle birlikte, Hz. Peygamber'in atalarından Kusay b. Kilâb (öl. 480 dolayları) dönemindeki hacıların Kureyş tarafından yedirilip giydirilmesi, zamanla dışarıdan gelen hacılara kendi elbiseleriyle Kâbe'yi tavafı yasaklayan bir âdete dönüşmüştür. Ticâretle temâyüz eden Kureyş, bu uygulamayla dışarıdan gelen hacılara elbise satabilmeyi amaçlamıştır.^[132] Söz konusu âdetin

[125] Kurtubî, *el-Câmi'*, 9/192-193.

[126] İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 6/285.

[127] Buhârî, “Hac”, 91; Müslim, “Hac”, 21. Kureyş'in tamamı humstandır. Mekke'ye gelmiş olmaları ve Kureyş'le komşuluk yapmaları sebebiyle Huzaa, ayrıca Araplardan Kureyşte doğanlarla Mekke'de yerleşik bulunanlar hums ehli sayılır. Kureyşli anneden doğan Kilâb, Ka'b, Âmir, Kelb, Benî Rebîa b. Âmir b. Sa'saa da humstandır. Detaylı bilgi için bk. İbn Habîb, *el-Muhabber*, 178-179.

[128] Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vdğ. (Beirut, ts.), 1/211-212.

[129] İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/214-215.

[130] Ebû'l-Velid Muhammed b. Abdillâh el-Ezrakî, *Ahbârü Mekke*, thk. Rüşdî Salih Melhas (Beirut: Dâru'l-Endülüs, 1983), 1/175.

[131] İbn Hişâm, *es-Sîre*, 1/216.

[132] İsmail Kurt, “Türkçe Meâllerde Metin Dışı Bağlamın Meâle Yansıtılmaması Porblemi (Âl-i İmrân 130 ve A'râf 31. Ayet Özelinde)”, *Kur'an Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri* (İstanbul:

temelinde ekonomik rant arzusu olduğu belirtilmelidir. Çünkü Kâbe'yi ziyarete gelenlere tavaf için kıyafet satmak oldukça kârlıdır.^[133]

“*İsrâf etmeyin!*” ifadesine dair İbn Tâvus rivâyetiyle İbn Abbas, Allah'ın isrâf ve kibir olmadıkça yeme-içmeyi helal kıldığı görüşündedir.^[134] İbn Kesîr, rivâyetin isnadının sahih olduğunu belirtmiştir.^[135] Mücâhid'e göre Allah kendilerine rızık olarak verdiklerinden yeme-içmelerini emretmiştir. Süddî müşriklerin perhizlerine değinmiştir.^[136] Mâtürîdî'ye göre bahîre, sâibe vs. diyerek Allah'ın helal nimetlerini ve bazı zirâî ürünleri haram saymaları yasaklanmıştır. Mâtürîdî Müşriklerin söz konusu inançlarından bahseden el-En'âm 6/138. âyeti delil getirmiştir. Ancak “*Yiyin, için!*” emrinin “Bunun sınırını koruyun, haddi aşmayın!” anlamına geldiğini ifade etmiş, bundan dolayı âyetin çok yemeyi yasakladığına değinmiştir.^[137] Râzî câhiliye Araplarının uygulamalarıyla ilgili görüşlere yer vermiş, ancak el-A'râf 7/31. âyetteki bu emrin her zamanı ve hâli, tüm yiyecek ve içecekleri kapsayan mutlak bir ifade olduğunu belirtmiştir.^[138] Zemahşerî ve İbnü'l-Cevzî (öl. 597/1201) Hârûnürreşîd'in (ö. 193/809) mâhir Hristiyan doktoruyla Ali b. Hüseyin b. Vâkıd'ın diyaloguna yer vermiştir. Doktorun “Sizin kitabınızda tıp ilmine dair bir şey yok, Peygamberinizden tıba dair bir şey nakledilmemiştir” sözlerine karşılık bu âyet ve “Mide hastalığım yuvası, perhizse her türlü devanın başıdır...” hadisiyle cevap verilmiştir. Doktor “Kitabınız ve peygamberiniz Câlînûs'a (Galenos öl. 200 [?]) tıp adına hiçbir şey bırakmamış” demiştir. Ancak *Zâdü'l-Mesîr*'in musannifi Hz. Peygamber'e atfedilen bu sözün ona ait olmadığını belirterek Sehâvî'den (öl. 902/1497) ilgili ifadenin Arap doktorlarından Hâris b. Kelede'ye (ö. 13/634) veya diğerlerine ait olduğunu nakletmiştir.^[139]

“*İsrâf etmeyin!*” emri zikredilen uygulamalar bağlamında değerlendirilmiştir. Süddî'ye göre bu ifade “Haram kılmada haddi aşmayın!” manasındadır.^[140] Kelbî müşriklerin perhizlerine değinmiş, Allah'ın kendilerine helal kıldıklarını haramlaştırarak haddi aşmamaları gerektiğini belirtmiştir.^[141] Mukâtil aynı hususa dikkat çekmiş ve “Putları Allah'a ortak koşmayın!” diye yorumlamıştır.^[142] Taberî,

Kitap Dünyası, 2023), 1/141.

[133] Arslan Karaoğlan, “Metin-Yorum İlişkisi ve Sebeb-i Nüzûl Bilgisi Bağlamında Arâf Suresi 31. Ayet”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/24 (Haziran 2020), 78.

[134] Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 10/155.

[135] İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 6/288.

[136] Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 10/155-156.

[137] Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/328-329.

[138] Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebir*, 14/66.

[139] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 361-362; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 3/188.

[140] Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, 10/155.

[141] Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, 3/225.

[142] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil*, 2/34.

Mâtürîdî ve Begavî benzer açıklamalarda bulunmuştur.^[143] Râzî iki görüş zikretmiştir. İlki insanın haram olmayacak şekilde yeme- içmesi, hoş görülmecek ve zarar verecek miktarda harcamaması, ihtiyaç dışı ve zarar görecektir miktarda aşırı yememesidir. İkincisi Esamm'ın müşriklerin perhiziyle, “bahire” vs. hayvanları haram saymalarına dair görüşüdür. Ancak Râzî “*İsrafi, uygun olmayan şeyleri çok yapmak manasına hamletmek, caiz olmayan ve uygun düşmeyen şeyleri yasaklamak manasından daha uygundur,*” ifadesiyle ilk görüşü tercih etmiştir.^[144]

Söz konusu âyete dair bir araştırmada ziynet kavramı üzerinde durulmuş, ilgili kavramın anlam zenginliğine ve zihni karşılığının net olmamasına dikkat çekilmiştir. Zikredilen husustan dolayı çıplak tavafa dair sebep-i nüzûllerin varlığına rağmen, mescitlere güzel ve temiz elbiselerle gitmenin teşvik edildiğine dair görüşlere değinilmiş; ayrıca âyetin Mekkî bir sûrede yer aldığı ve o dönemde Müslümanların çoğunun ikinci bir kıyafeti olmadığı vurgulanmıştır.^[145] Başka bir araştırmada sebep-i nüzûllere dair rivâyetlere yer verilmiş, ancak Mâtürîdî'nin el-A'râf 7/26-27. âyetlerle irtibatlı yorumuna dayanarak âyetin umumîlik ifade ettiği belirtilmiştir.^[146] Kanaatimizce, âyetle ilgili nüzûl sebepleri, dönemi ve hums geleneği dikkate alındığında ilk araştırmanın sonucu daha tercihe şayandır. Çünkü ilk dönem tâbiûn âlimlerinin çoğu bu görüştedir. Ayrıca Mâtürîdî, Râzî (kısmen) ve Kurtubî âyeti ilk olarak bu görüşlere uygun yorumlamış, sonrasında âyetin umumiliğine dikkat çekerek kapsamını genişletmişlerdir. Onların bu tavırlarıyla ilk anlamı tespit ettikten sonra yorumlarıyla âyetin anlamını zenginleştirdikleri söylenebilir.

İsrâf yasağının en yoğun zikredildiği Mekkî sûrelerin başında İsrâ gelmektedir. 26. âyette^[147] “لَا تُبْذِرْ مَالَكَ تَبْذِيرًا” /Saçıp savurma” ifadesini Abdullah b. Mes'ûd (öl. 32/652-53) malı hakkı olmayan yere harcamak; Katâde Allah'a mâsiyette, haksız yere ve fesatta dağıtmak^[148]; Süddî “malının hepsini verme (harcama)!”^[149]; Zeccâc “isrâf etme!” diye açıklamış ve câhiliyedeki uygulamaya yer vermiştir. O dönemde develer kesilir, mallar dağıtılır ve bununla şan-şeref umulurdu.^[150] Zemahşerî, Ebû Hayyân ve Beyzâvî 27. âyetteki^[151] “mübezzirîn /saçıp savuranlar” ifadesinin yorumunda bu âdetten bahsetmiştir.^[152] İsmen zikredilmese de muhtemelen söz konusu

[143] Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 10/149; Mâtürîdî, *Tevlât*, 5/329; Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, 3/225.

[144] Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebir*, 14/66.

[145] Mehmet Akif Koç, “Sebeb-i Nüzûle Bağlı Anlamın Aşılmasını Kolaylaştıran Bir Unsur Olarak ‘Kur'an Metni’: 7. A'râf Suresinin 31-32. Ayetleri”, *İslâmîyât* 7/1 (2004), 113-124.

[146] Karaoğlan, “Metin-Yorum İlişkisi”, 69-97.

[147] “وَأْتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبْذِرْ مَالَكَ تَبْذِيرًا”.

[148] Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 14/565, 568.

[149] İbn Ebî Hâtim, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 7/2326.

[150] Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/235.

[151] “إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا”.

[152] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 565; Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhîf*, 6/27; Nâsirüddin Ebî'l-Hayr Abdullah

uygulamalar “mu‘âkara” ve “meysir”dir. Zira ilk iki müfessir anlatımda kumar oynamayı ifade eden “مَيْتَسِرُونَ” ve “مَيْتَسِرُونَ” fiillerini kullanmıştır. Mücâhid el-En‘âm 6/141. âyetteki görüşüne benzeyen “Kişi malının tamamını hak yolda infâk etse saçıp savurmamış; bâtılda bir müd infâk etse saçıp savurmuş olur” yorumuyla isrâfın sınırını çizmiştir.^[153] Mâtürîdî ise âyeti kişinin hak sahibi akrabalara harcamayı terk etmesi ve yabancılara infâkta bulunması olarak yorumlamıştır.^[154]

Râzî'nin aktardığına göre bazı âlimler 27. âyetin Arapların âdetlerine uygun geldiği kanaatindedir. Bu kişiler gasp ve baskınla mal biriktirir, kibir ve gurur maksadıyla infâk ederlerdi. Kureyş müşrikleri ve diğerleri mallarını insanları İslâm'dan alıkoymak, Müslümanları yıpratmak ve kâfirlere yardım etmek için harcıyordu. Âyet onların bu tür çirkin işlerine dikkat çekmek için nâzil olmuştur.^[155] Müsrifler “إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ / şeytanların kardeşleri” şeklinde nitelendirilmiştir. Taberî, Begavî ve Râzî'nin kaydettiğine göre Araplar bir kavmin geleneğini (sünnetini) takip eden ve işlerinde onlara uyanlar için “هُوَ أَحْوَهُمْ” / O, onların kardeşidir” tabirini kullanır. Râzî, biri bu işleri devamlı yaptığında “فُلَانٌ أَحُو الْكِرَمِ وَالْجُودِ” / Falanca kerem ve cömertliğin kardeşidir” ve “فُلَانٌ أَحُو السُّعْرِ” / Falanca yolculuğun kardeşidir” kullanımlarını örnek vermiştir.^[156] Nehhâs onları günahın birleştirdiğini ve bundan dolayı kardeş olarak isimlendirildiklerini belirtmiştir. “Bir şeyi bir şeyle birleştirdiğinde aralarında kardeşlik tesis etmiş olursun” açıklamasından sonra Hz. Peygamber’le âshâb arasındaki kardeşliğin de böyle olduğunu ifade etmiştir.^[157] Kurtubî, buradaki kardeşliğin nesep dışı olduğuna dikkat çekmiş ve “Mü'minler ancak kardeşirler” mealindeki el-Hucûrât 49/10. âyeti delil getirmiştir.^[158] Zemahşeri'ye göre “şeytanların kardeşleri” kinamanın son raddesidir. Çünkü şeytandan daha kötü bir şey yoktur.^[159]

el-İsrâ 17/29. âyette^[160] “Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanur ve çaresiz kalırsın” buyrulurken hem cimrilik hem isrâf yasaklanmıştır. Râzî, Hz. Peygamber’e bu âyetle infâkın âdâbının öğretildiğini ifade etmiştir.^[161] Kurtubî Râzî’yle aynı görüştedir ve ona iktisatlı davranmasının emredildiğini zikretmiştir.^[162] Bir delikanlı Hz. Peygamber’e gelerek “Annem senden şunları şunları istiyor” de-

b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü'l-tenzil ve esrârü'l-te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahmân Maraşlı (Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1998), 3/253.

[153] Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 14/567-568.

[154] Mâtürîdî, *Te'vilât*, 8/261.

[155] Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebir*, 20/195.

[156] Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, 14/568; Begavî, *Me'âlimü'l-tenzil*, 5/89; Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebir*, 20/195.

[157] Nehhâs, *Me'âni'l-Kur'ân*, 4/144.

[158] Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/65.

[159] Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 595.

[160] “وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا”.

[161] Râzî, *et-Tefsîrû'l-kebir*, 20/196.

[162] Kurtubî, *el-Câmi'*, 13/68.

yince o, “Bugün elimizde hiçbir şey yok” buyurmuştur. “Annem gömleğini bana giydirmeni söylüyor” demesi üzerine gömleğini çıkarıp ona vermiştir. Hz. Bilal ezan okuyunca Hz. Peygamber’i beklemişler, ancak dışarı çıkmayınca kalplerine farklı düşünceler gelmiş ve içeri girdiklerinde çıplak olduğunu görmüşlerdir. Bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur.^[163] Âyetteki “مَحْسُورًا” ifadesini Ferrâ (öl. 207/822) Arapların örfündeki kullanımla açıklamıştır. Araplar deveye yorgunluktan yürüyemez hâle geldiğinde “هُوَ مَحْسُورٌ / O yorgundur”; hayvanı yürütüp yorgun düşürdüğünde “حَسَرْتُ الدَّائِيَةَ / Hayvanı yorgun düşürdüm” tabirlerini kullanırlar.^[164] Ma’mer b. Müsennâ “حَسَرْتُ الْبَعِيرَ / Deveyi yorgun düşürdüm” ve “حَسَرْتُهُ بِالْمَسْتَقَلَةِ / Onu isteyerek perişan ettim”^[165]; Nehhâs “حَسَرَةُ السَّفَرِ / Yolculuk onu perişan etti” ve “الْبَعِيرُ حَبِيرٌ وَمَحْسُورٌ / Deve yorgun ve bitkindir” ibarelerine yer vermiştir. Nehhâs en son zikredilen ifadenin deve yorgunluktan durduğunda kullanıldığını ve bunun bitkinliğin en şiddetlisi olduğunu dile getirmiştir.^[166] İbn Kesîr yürümekten aciz kalan hayvana “حَبِيرٌ” denildiğini, onun zayıf düşmesi ve bitkinliğinden hareket edemediğini zikretmiştir.^[167]

İbn Kuteybe “مَحْسُورًا”ı yukarıdaki tabirlere uygun açıklamıştır. Ona göre yolculuk deveyi yorup gücünü tükettiği gibi ihsan da seni yorup zayıf bırakır.^[168] Şâfiî fâkihi Kaffâl eş-Şâşî (öl. 365/976) ilgili âyetin manasını söz konusu kullanımlarla irtibatlandırmaktadır. Ona göre bu âyetin amacı, tüm malını sarf eden kişinin durumunu bineğinin yorgunluktan kalkamamasından dolayı yolda kalmış kişilere benzetmektir. Çünkü bu kadar mal, insanı ay veya yıl sonuna ulaştıracak binek hayvanı gibidir. Bu bir devenin insanı varacağı yerin sonuna ulaştırmasına benzer. Bu deve yorgunluktan hareket edemediğinde, o kişi yolda âciz ve şaşkın kalır. İnsan da aylık ihtiyaç duyduğu miktarı infâk ettiğinde, ayın ortasında aynı şekilde kalır. Böyle yapan kişi hem ailesi hem ona muhtaçlar tarafından geçimi hususundaki tedbirsizliği ve basiretsizliğinden dolayı kınanır.^[169] Mâlikî fâkihi İbn Arafe (öl. 803/1401) de benzer görüşe sahiptir.^[170] “مَحْسُورًا” ifadesini Katâde “pişmanlıkla” diye açıklamış^[171]; ancak Vâhidî ve Kurtubî bu yorumu isabetli bulmamıştır. Çünkü o zaman “حَسَرْتُ” den türemesi gerekirdi, bu durumda ism-i fâillerini ilki “مَحْسُرًا ve حَسْرًا”; ikincisi “حَبِيرًا ve حَسْرًا” şeklinde gelmesi gerektiği görüşündedir.^[172] Yukarıdaki kullanımlar dikkate alındığında Vâhidî ve Kurtubî’nin eleştirilerinde haklı oldukları

[163] İbnü’l-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr*, 5/29-30.

[164] Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me’âni’l-‘Kur’ân* (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1983), 2/122.

[165] Ma’mer b. Müsennâ, *Mecâzü’l-‘Kur’ân*, 1/375.

[166] Nehhâs, *Me’âni’l-‘Kur’ân*, 4/146.

[167] İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-‘Kur’âni’l-‘azîm*, 8/476.

[168] Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Tefsîrü ‘Ġaribi’l-‘Kur’ân*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1978), 254.

[169] Râzî, *et-Tefsîrü’l-kebir*, 20/196-197.

[170] Kurtubî, *el-Câmi’*, 13/69.

[171] Ebû Bekr Abdürrezzâk es-San’ânî, *Tefsîrü’l-‘Kur’ân*, thk. Mustafa Müslim Muhammed (Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1989), 1/375.

[172] Vâhidî, *el-Basîf*, 13/320; Kurtubî, *el-Câmi’*, 13/69.

ifade edilebilir. el-İsrâ 26-27, 29. âyetlerde sebep-i nüzûl rivâyetleri, örf-âdet ve fazlasıyla dilbilimsel açıklamalara yer verildiği görülmektedir.

SONUÇ

Araştırmamızda infâka dair yedi, isrâfla ilgili beş olmak üzere toplam on iki âyet incelenmiştir. İbrâhim 14/31. âyette müfessirler gizli ve açık infâka dair görüşlerini belirtmişlerdir ve ahlâk kültür ilişkisine dair bir açıklamaya rastlanmamıştır. en-Nahl 16/75. âyetteki ifadenin hakikî ve mecazî olmasına dair yorumlar bulunmakla birlikte, her iki durumda nüzûl dönemi ve ortamına uygun açıklamalar geçmiştir. el-Kasas 28/54. ve Sebe' 34/39. âyette söz konusu kişilerin kimliğine dair sebep-i nüzûl rivâyetlerine yer verilmiştir. Ayrıca ikinci âyetteki “yerine yenisinin verileceği” hususunda dilbilimsel açıklamalarda bulunmuşlardır. Fâtır 35/29. âyette “infâk edenlerin asla zarar etmeyecek bir ticaret umabilecekleri” ifadesinde filolojik yorumlar göze çarpmaktadır. Yâsîn 36/47. âyette nüzûl bilgisi, ilk muhatapların örf ve âdetlerine yer verilmiştir. “Karz-ı hasenle (güzel borç)” ilgili el-Müzzemmil 73/20. âyette dilbilimsel ifadelerle değinilmiştir. İsrâfla ilgili el-En'âm 6/142. ve el-A'râf 7/31. âyetlerde müfessirler nüzûl dönemi Araplarının örf ve âdetlerini zikretmişlerdir. İsrâf söz konusu âyetlerde haddi aşmak olarak vurgulanmıştır. el-İsrâ 17/26- 27 ve 29. âyetlerin yorumunda dilbilimsel açıklamalara ağırlık verildiği görülmektedir. Sonuç olarak, İbrahim 14/31. âyet dışındaki tüm âyetlerin yorumunda dilbilimsel açıklamalar, esbab-ı nüzûl rivâyetleri ve dönemin örf-âdetleri ön plana çıkmaktadır. Ayrıca en-Nahl 16/75. âyet doğrudan Câhiliye'deki toplum yapısına atıfta bulunmaktadır. Fâtır 35/29. âyette infâkın ticâret üzerinden anlatılması, Kureyş'in ticâretle uğraşmasına bir atıftır. el-A'râf 7/31. âyet câhiliye örfündeki haccla ilgili bir uygulamayı kaldırmıştır. el-İsrâ 17/26-27, 29. ve el-Müzzemmil 73/20. âyetteki ifadeler dil kültür ilişkisine dair izler barındırmaktadır ve müfessirler dilbilimsel izahlara yoğunlaşmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr. *Tefsîrû'l-Şur'ân. thk. Mustafa Müslim Muhammed. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüsd, 1989.*
- Ali, Cevâd. *el-Mufaşşal fî târihi'l-'Arab kıble'l-İslâm. 10 Cilt. Bağdat: Sâadetü Câmîati Bağdad, 2. Basım, 1993.*
- Kur'an-ı Kerim Meâlî. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Âlûsî, Ebû'l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî. *Bulûğu'l-ereb fî ma'rifeti ahlâvî'l-'Arab. thk. Muhammed Behçet el-Eserî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, ts.*
- Apak, Adem. *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayat). İstanbul: KURAMER, 2017.*
- Avcı, Casim. “Kureyş (Beni Kureyş)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 26/442-444. Ankara: TDV Yayınları, 2002.*
- Babel, August. *Hz. Muhammed ve İslâm Kültürü. çev. Sıddık Çelik-Hasan Erdem. İstanbul: Arya, 2011.*
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne. *Tefsîru'l-Begavî (Me'âlimü't-tenzîl). thk. Süleyman Müslim el-Harrâş Müslim el-Harrâş vd. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 1991.*

- Beyzâvî, Nâsirüddin Ebî'l-Hayr Abdullah b. Ömer. *Envârü'l-tenzil ve esrârü'l-te'vil*. thk. Muhammed Abdurrahmân Maraşlı. 5 Cilt. Beyrut: Dâru l-Hyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1998.
- Buhârî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmail. *Şahîh-i Buḥârî*. thk. Muhammed Tâmir. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2011.
- Cevherî, Ebü Nasr İsmail b. Hammâd. *eş-Şihâh (Tâcü'l-luḡa ve şihâhu'l-'Arabiyye)*. thk. Ahmed Abdulḡafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2. Basım, 1979.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *Mu'cemü't-Ta'rîfât*. thk. Muhammed Siddîk Miñşevî. Kahire, ts.
- Çağrıncı, Mustafa. "Cömertlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/72-73. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Çağrıncı, Mustafa. *Kur'an'ın Geliş Ortamında Ahlâk ve İnsan İlişkileri*. İstanbul: KURAMER, 2017.
- Çiftçi, Ali. *Mekki Süreler Bağlamında Kur'an'da İnfâk-Zekât İlişkisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2009.
- Demircan, Adnan. *Kur'an'ın Geliş Ortamında İnanç ve İbadetler*. İstanbul: KURAMER, 2020.
- Ebü Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî. *el-Bahrü'l-muḥîṭ*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Ezherî, Ebü Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-luḡa*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 15 Cilt. Kahire: Dâru'l Mısıriyye, 1964.
- Ezrakî, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh. *Aḥbâru Mekke*. thk. Rüşdî Salih Mëlhas. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Endülüs, 3. Basım, 1983.
- Fehd, Tefvik. "Meysir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/509-510. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Ferrâ, Ebü Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'an*. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Hâkim el-Cüşemî, Ebü Sa'd el-Muhassin b. Muhammed b. Kerrâme. *et-Tehzîb fî'l-tefsîr*. thk. Abdurrahman b. Süleyman es-Sâlimî. 10 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbî'l-Mısıri, 2019.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*. çev. Selahattin Ayaz. İstanbul: Pınar, 2. Basım, 1991.
- İbn Abdırabbîh, Ebü Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed. *el-İḳdû'l-ferîd*. thk. Abdülmecid Terhîmî-Müfîd Muhammed Kumeyha. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- İbn Atıyye, Ebü Muhammed Abdülhak b. Gâlib. *el-Muḥarrerü'l-veciz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebü Muhammed Abdurrahmân. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm müneden 'âni'r-Resûl ve ş-şahâbe ve'l-tâbi'in*. thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib. 10 Cilt. Riyad: Mektebetü'n-Nizâr, 1997.
- İbn Ebî Zemenîn, Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîz*. thk. Ebü Abdullâh Hüseyin b. Ukkâşe-Muhammed b. Mustafa el-Kenz. 5 Cilt. Kahire, 2002.
- İbn Ebü'd-Dünyâ, Ebü Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Baḡdâdî. *Mekârimü'l-ahlâk*. thk. Muhammed Abdülkâdir Ahmed Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1989.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemü mekâyisi'l-luḡa*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Habîb, Ebü Ca'fer Muhammed. *Kitâbü'l-muḥabber*. nşr. Ilse Lichtenstädter. Haydarâbâd-Dekken: Matbaatü Cemiyeti Dâireti'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1942.
- İbn Hişâm, Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekkâ vdğ. 4 Cilt. Beyrut, Dâru l-Hyâi't-Türâsi'l-'Arabî., ts.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb. *el-Emsâl fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Saîd Muhammed Nemr el Hatîb. Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1981.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâmüddîn İsmail. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Mustafa Seyyid Muhammed vd. 15 Cilt. Cîze: Müessesetü Kurtuba, 2000.
- İbn Kuteybe, Ebü Muhammed Abdullâh b. Müslim. *Tefsîrü Ğarîbi'l-Kur'an*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1978.
- İbn Kuteybe, Ebü Muhammed Abdullâh b. Müslim. *Te'vilü müşkili'l-Kur'an*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. Kahire: Dâru't-Türâs, 1973.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi'l-tefsîr*. nşr. Züheyr eş-Şâviş. 9 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 3. Basım, 1984.
- Kallek, Cengiz. "İsraf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/178-180. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

- Karaoğlan, Arslan. "Metin-Yorum İlişkisi ve Sebeb-i Nüzûl Bilgisi Bağlamında Arâf Suresi 31. Âyet". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/24 (Haziran 2020), 69-97. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.687059>
- Kiyâ el-Herrâsi, Ebû'l-Hasen Şemşülislâm İmâdüddîn Ali b. Muhammed b. Ali. *Ahkâmü'l-Kur'an*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983.
- Koç, Mehmet Akif. "Sebeb-i Nüzûle Bağlı Anlamın Aşılmasını Kolaylaştıran Bir Unsur Olarak 'Kur'an Metni': 7. A'râf Suresinin 31-32. Âyetleri". *İslâmiyât* 7/1 (2004), 113-124.
- Kurt, İsmail. "Türkçe Meâllerde Metin Dışı Bağlamın Meâle Yansıtılmaması Porblemi (Âl-i İmrân 130 ve A'râf 31. Âyet Özelinde)". *Kur'an Meâlleri Sorunlar, Çözüm Önerileri*. 1/135-158. İstanbul: Kitap Dünyası, 2023.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Ma'mer b. Müsennâ, Ebû Ubeyde. *Mecâzü'l-Kur'an*. thk. M. Fuat Sezgin. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1954.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Te'vilâtü'l-Kur'an*. thk. Bekir Topaloğlu-Ahmet Vanlıoğlu. 18 Cilt. İstanbul: Dâru'l-Mizân, 2005.
- Mâverdi, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-'uyûn (Tefsîru'l-Mâverdi)*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye-Müessesetü'l-Kütübü's-Sekâfiyye, ts.
- Meydânî, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Muhammed. *Mecma'u'l-emşâl*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdilhamid. 2 Cilt. Matbaatü's-Sünneti'l-Muhammediye, 1955.
- Mukâtil b. Süleyman, Ebû'l-Hasen. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmud Şehhâte. 5 Cilt. Beyrut: Müessesesü't-Târihi'l-'Arabi, 2002.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc. *Şaâih-i Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadis, 2010.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Me'âni'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ali es-Sâbûni. 6 Cilt. Mekke: Merkezü lhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, 1988.
- Râgib el-İsfahânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed. *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şeri'a*. Beyrut, 1980.
- Râgib el-İsfahânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed. Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an. thk. Safvân Ahmed Dâvûdî. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 4. Basım, 2009.
- Râzi, Ebu Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Muhammed b. Ömer Fahreddîn. *et-Tefsîrû'l-kebir ve mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Semerkindî, Ebû'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Tefsîrû's-Semerkindî*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavviz. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993.
- Semîn el-Halebî, Ebû'l-Abbas Şihâbüddîn Ahmed. *'Umdetü'l-huffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*. thk. Muhammed Bâsil Uyunu's-Sûr. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'an*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Tabersî, Ebû Ali Emînüddîn (Emînü'l-İslâm). *Mecma'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'an*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Murtazâ, 2006.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed. *Tefsîrû'l-basîf*. thk. Nevre binti Abdullah b. Abdülaziz el-Versân vdğ. 25 Cilt. Riyad: Silsiletü'r-Resâili'l-Câmiyye, 1921.
- Watt, W. Montgomery. *Hiz. Muhammed Mekke'de*. çev. Süleyman Kalkan. İstanbul: KURAMER, 2016.
- Yazıcı, Elif. "Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Ömer Nasuhi Bilmen Tefsirlerinde İnfâk ve İsrâf". *İslam ve Yorum VII: Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye'de Din ve Hayat*. thk. Mehmet Kubat. 63-77. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2023.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. thk. İsmail vd. Karaçam. 9 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, 2012.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed Murtazâ. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc vd. 40 Cilt. Kuveyt: Matbaatü Hükümeti'l-Kuveyt, 2001.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm. *Me'âni'l-Kur'an ve i'râbüh*. thk. Abdülcelil Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an haqâ'iki gavâmizi'l-tenzil ve 'uyûni'l-eqâvil fi vücûhi'l-te'vil*. thk. Halil Me'mûn Şeyhan. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2005.
- Zengin, Fethullah. "Cahiliye Araplarında Bazı İyi Ahlâk Örnekleri ve Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2016), 53-69.
- Kubbealtı* Lugati. Erişim 18 Ağustos 2024. <https://lugatim.com/s/israf>